

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 331.556:316(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-2>

Мізюк С.Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету*

Гласюк О.Ю.

*студентка
Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій
Національного авіаційного університету*

Svetlana Miziuk

*PhD, Associate Professor,
Head of the Department of International Economics,
National Aviation University*

Olha Hlasiyuk

*Student of the Educational and Scientific Institute of
Innovative Educational Technologies
National Aviation University*

ЗОВНІШНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

EXTERNAL MIGRATION PROCESSES OF LABOR RESOURCES IN UKRAINE AND THEIR SOCIAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто актуальні тенденції міграційних процесів у світовому та національному масштабах. Розкрито динаміку етапів міграцій в Україні, проаналізовано кожен з етапів, виділено їх основні передумови. Детально розкрито сутність факторів, що впливають на міграційні процеси в Україні. Порівняно середньомісячний рівень заробітних плат у країнах, у які найчастіше мігрують українці. Визначено загрози зовнішньої трудової міграції у соціально-економічних аспектах для України. Показано вікові групи короткострокових та довгострокових трудових мігрантів, основні сфери працевлаштування українців за межами країни. Визначено основні позитивні й негативні соціально-економічні наслідки зовнішніх міграційних процесів, а також запропоновано напрями для покращення належного рівня соціально-економічного розвитку в Україні.

Ключові слова: міграція, зовнішня трудова міграція, трудові ресурси, хвилі міграції, фактори міграції, грошові перекази.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные тенденции миграционных процессов в мировом и национальном масштабах. Раскрыта динамика этапов миграции в Украине, проанализирован каждый этап, выделены их основные предпосылки. Подробно раскрыта сущность факторов, влияющих на миграционные процессы в Украине. Сравнен среднемесячный уровень заработной платы в странах, в которые чаще всего мигрируют украинцы. Определены угрозы внешней трудовой миграции в социально-экономических аспектах для Украины. Показаны возрастные группы краткосрочных и долгосрочных трудовых мигрантов, основные сферы трудоустройства украинцев за пределами страны. Определены основные положительные и отрицательные социально-экономические последствия внеш-

них миграционных процессов, а также предложены направления для улучшения надлежащего уровня социально-экономического развития в Украине.

Ключевые слова: миграция, внешняя трудовая миграция, трудовые ресурсы, волны миграции, факторы миграции, денежные переводы.

ANNOTATION

The article focuses on the intensification of migration processes over the last decade. It has been argued that labor migration is becoming an important source of economic development for recipient countries, which is far more important than foreign investment and government loans. For recipient countries, labor migration is becoming an important source of economic development, which is far more important than foreign investment and government loans. Given this, migration is a phenomenon that attracts the attention of the public and researchers. The border transparency and the policy of international cooperation contribute to the exchange of productive factors, information technologies and labor resources. Data, which indicate the acceleration of the rate of external migration from Ukraine to European countries, was studied. The list of countries that simplify employment conditions for Ukrainian migrants is defined – Poland, Czech Republic, Germany, and others. The analysis of Eurostat's report showed that every fifth migrant to the EU countries came from Ukraine. In addition, Ukrainians are in the first place to obtain employment permits. In particular, the volume of long-term migration lasts from one year. More and more young people, women, residents of cities are drawn into the migration process. Countries in terms of remittances through official and informal channels headed by Poland, the United States, the Czech Republic, Italy. Increased informational and reliable data on migration processes was proposed. Signing of agreements on the use of

labor migrants was substantiated. Development of mutually beneficial terms cooperation for banks and migrants for investment was suggested. Conduct effective social and economic policy. The current trends of migration processes on a global and national scale are considered. The main stages of migration in Ukraine are revealed. The factors influencing the migration processes in Ukraine are analyzed. The average monthly wage in the countries where Ukrainians migrate most often. The threats of external labor migration in socio-economic aspects are identified. The age groups of short- and long-term migrant workers are shown to be the main areas of employment for Ukrainians abroad. The main positive and negative social and economic consequences of external migration processes are identified.

Key words: migration, external labor migration, labor resources, migration waves, factors of migration, remittances.

Постановка проблеми. Міграція є складним явищем, що є переміщенням людей зі зміною місця проживання, причини чого можуть бути соціально-економічними (пошук кращих умов життя, що породжує трудову міграцію); політичними (пов'язані з війнами, зміною державних кордонів, дискримінацією політичних або релігійних поглядів); стихійними (різноманітні стихійні лиха, зокрема землетруси, виверження вулканів, повені).

Визначальною причиною міграції українців є соціально-економічна ситуація, а саме масовий відтік кваліфікаційної робочої сили (трудова міграція), що становить загрозу для подальшого економічного розвитку країни. Під трудовою міграцією розуміють переміщення особи задля працевлаштування, що може супроводжуватись перетином кордону (зовнішня) або між адміністративно-територіальними одиницями держави (внутрішня). Україна є однією з найбільших країн із зовнішньою міграцією, внаслідок чого відбувається вибуття робочої сили до країн Європи. Трудова міграція в Україні набуває масштабності у зв'язку з низькою заробітною платою, високим рівнем безробіття, розшаруванням населення на багатих і бідних, досить великим розривом заробітних плат в Україні порівняно з іншими країнами.

З огляду на демографічні процеси, економічну ситуацію та військовий конфлікт на Сході країни нині та в майбутньому передбачається вибуття робочої сили за межі країни, що потребує детального вивчення причин та наслідків.

З урахуванням вищевикладеного тема є досить актуальною, потребує детального аналізу та визначення наслідків саме для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам трудової міграції приділяють увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених, кожен з них має своє бачення щодо причин та наслідків, методів оцінювання цього явища. Вагомий внесок у дослідження міграції здійснили такі вітчизняні вчені, як О. Малиновська, А. Гриценко, О. Васильченко. У працях А. Гайдучького та К. Кравчука значну вагу приділено впливу трудової міграції на економіку країни. Р. Адамс та Е. Тейлор є зарубіжними вченими, що здійснили внесок у пояснення причин і напрямів міграції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак недостатня увага приділяється дослідженню саме інструментів впливу на трудові міграційні процеси та їх наслідків для соціально-економічного становища країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження зовнішнього міграційного процесу в Україні, визначення основних міграційних хвиль, факторів та причин еміграції населення, з'ясування наслідків цього явища для соціально-економічного положення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна міграція – це переміщення людей з країни походження в іншу країну з певною метою, тимчасово або постійно. Слід розрізнити поняття міграції та трудової міграції. Основна сутність категорії «трудова міграція» визначається як переміщення особи задля працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць (внутрішня трудова міграція) [1, с. 403]. Як зазначено в Законі України «Про зовнішню трудову міграцію», термін «трудоий мігрант» означає громадянина України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, заборонену законодавством цієї держави [2, с. 1]. Отже, в будь-якому разі трудова міграція передбачає працевлаштування. Міграція є більш загальним поняттям, що може мати на меті різноманітні цілі переміщення, наприклад туризм, навчання, об'єднання родин.

Загалом в історії України протягом ХХ–ХХІ століть постійно відбувались міграційні процеси з різних причин. Можна виділити п'ять таких хвиль.

Перша хвиля, в результаті якої Україну покинули понад 500 тисяч осіб, припадає на кінець ХІХ – початок ХХ століть (початок Першої світової війни). Масова трудова еміграція була викликана такими економічними причинами, як перенаселення українських територій та соціально-економічний утиск з боку Австро-Угорської та Російської імперій.

Друга хвиля охоплює період з 1918 року до Другої світової війни, коли країну покидали службовці, солдати, козаки військових з'єднань, які були не згодні з новою владою та рятувались від більшовиків. Вони емігрували до країн Європи, США та Канади.

Третя хвиля відбулася вже наприкінці Другої світової війни, коли військовополонені та біженці, які сповідували антирадянські погляди, виїздили до країни США, рятуючись від Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР.

Четверта хвиля, яка припала на 1970-ті роки, стосувалась масового виїзду євреїв до Ізраїлю, через що Україну покинула більша частина інтелігенції.

Хвилю з 1990-х років по сьогодні можна поділити на такі два періоди:

– період початку 1990-х років – 2014 року охоплює так звану заробітчанську хвилю, спричинену економічною скрутою перехідного періоду в Україні, коли понад 8 мільйонів покинули державу для пошуку кращого життя;

– наближаючись до сьогодення, можемо сказати, що вимушена міграція населення, що почалася з весни 2014 року та продовжується досі, спричинена низкою факторів, які варто розглянути більш детально.

Враховуючи вищенаведені хвилі еміграції, можемо зробити один висновок: населення України постійно зменшується, що вказує на сукупність несприятливих умов всередині країни, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси. З 2014 року в Україні розпочалася нова хвиля еміграції, яка перш за все пов'язана з військовим конфліктом на Сході, полегшенням виїзду до країн Європи (режим безвізу), прагненням до високої якості життя, що включає вищий рівень заробітних плат, можливість професійного зростання та вибору сфери діяльності, стабільний розвиток політичної та економічної систем [3, с. 123].

Євроінтеграційний курс України має позитивний наслідок для громадян, адже сприяє вільному вибору місця працевлаштування та вільному переміщенню між країнами. Закономірним є те, що з моменту відкриття безвізового режиму міграційні потоки з України до країн Європи значно зросли. Збільшення попиту на кваліфікаційні трудові ресурси та спрощення умов працевлаштування для українців зумовлюють переміщення робочої сили до країн-сусідів. Внаслідок цього держави-реципієнти створюють мотиваційні програми, що підкріплені законодавчо задля приваблення трудових мігрантів, наприклад, надають дозвіл на проживання у зв'язку з працевлаштуванням. До списку таких країн можна включити Польщу, Чехію, Німеччину тощо. Для зростання польської економіки необхідно п'ять мільйонів трудових мігрантів, більшу частину яких мають складати українці. У Чехії, як і в низці європейських країн, спрощення процедури працевлаштування осіб, які не є громадянами Європейського Союзу, полягає у збільшенні видачі дозволів на роботу українців та зменшенні квот фірм роботодавців, що має привести до покращення економіки цих країн. Німеччина ухвалила закон у 2018 році про спрощення процедури прийняття на роботу іммігрантів зі Східної Європи. Станом на 2019 рік, згідно з даними Міністерства соціальної політики України, за кордоном на постійній основі працюють 3,2 мільйони українців, на тимчасовій основі – 9 мільйонів [4].

Визначальним фактором еміграції є рівень оплати праці в країнах-донорах. Так, в Україні на 2014 рік після девальвації національної валюти середня заробітна плата була в 9–10 разів нижче за показники в розвинених країнах, однак зі стабілізацією національної валюти до курсу долару США у 2019 році ситуація набула покращень і розрив

між рівнем заробітних плат скоротився, проте залишається досить великим. У табл. 1 наведено середній рівень заробітних плат десяти основних країн, куди мігрують українці, отже, цифри говорять самі за себе. Середньомісячна заробітна плата українця на 2019 рік, згідно зі статистичними даними Міжнародної організації праці, сягає 686 дол. США, що порівняно з Норвегією менше у 5,36 разів, а з Польщею – у 2,24 рази, що пояснює ситуацію прагнення вищої заробітної плати.

Таблиця 1

Рейтинг країн щодо розміру середньостатистичної заробітної плати на 2019 рік

Країна	Середня заробітна плата за місяць, дол. США
Норвегія	3 678
Австрія	3 437
США	3 263
Франція	2 886
Канада	2 724
Німеччина	2 720
Австралія	2 610
Італія	2 445
Чехія	1 786
Польща	1 536

Джерело: розроблено авторами на підставі джерела [5]

Наступними факторами міграції трудових ресурсів є ситуація на ринку праці, кількість робочих місць та сфера діяльності. Найпопулярніші сфери працевлаштування трудових мігрантів України представлені на рис. 1.

Сфери зайнятості трудових ресурсів України – це передусім ІТ-сфера, що стрімко розвивається, будівництво (чоловіки), медицина та господарство (жінки).

Якщо брати віковий чинник міграції (рис. 2), то переважають громадяни більш зрілого віку, що в середньому сягає 34–35 років. На короткострокову міграцію припадають 64% (люди старше 45 років), а на довгострокову – 71% (переважно люди віком 18–44 років).

Неможливо не зазначити, що українські емігранти мають вищий рівень освіченості (понад 40%) порівняно з іншими мігрантами. Однак це не означає, що освіта та досвід робочої сили відповідають вимогам українського та міжнародного ринків праці. Велика кількість освічених людей (фахівці з інформаційних технологій, інженери, лікарі), які працюють за кордоном, сприяють «витоку мізків», але під час міграції відбувається декваліфікація, коли висококваліфікований мігрант виконує низькокваліфіковану роботу [8, с. 10].

Загрозливою для ринку праці стає ситуація, коли громадяни мігрують на довгий термін, скорочується сезонна міграція, зменшується намір громадян повернутись додому, через що Україна зазнає втрат висококваліфікованої робочої сили, уповільнюється науково-технічний прогрес, зменшується кількість грошових над-

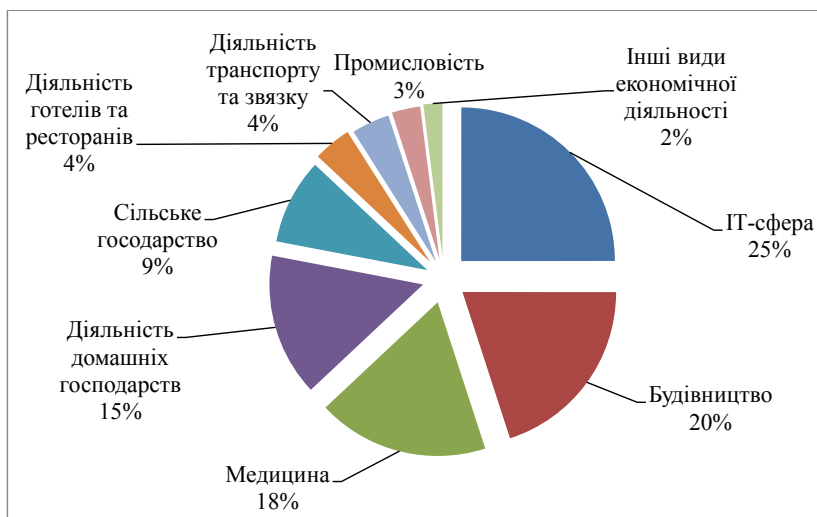

Рис. 1. Сфери працевлаштування мігрантів у 2018–2019 роках

Джерело: розроблено авторами на підставі джерела [6]

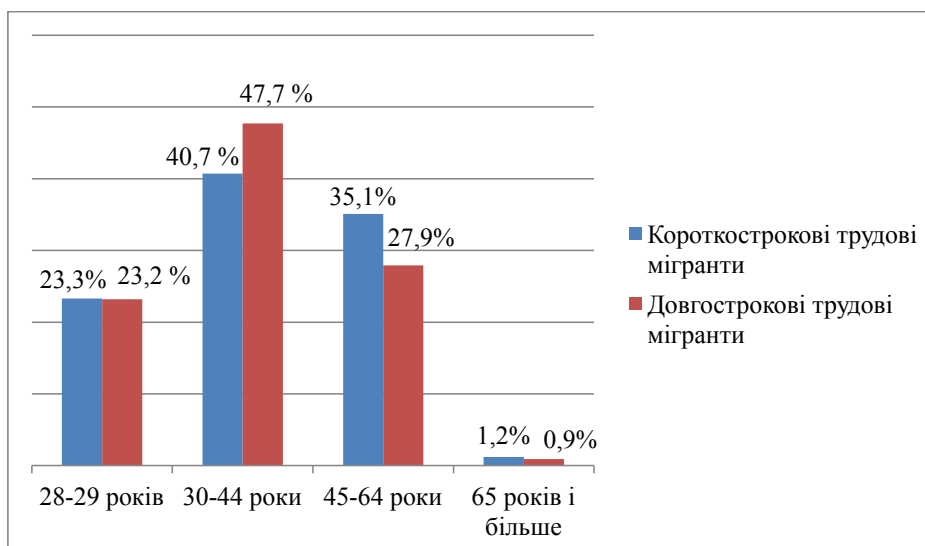

Рис. 2. Вікові групи короткострокових та довгострокових трудових мігрантів

Джерело: розроблено авторами на підставі джерела [7]

ходжень, погіршуються сімейні відносин через довготривалу відсутність членів сімей.

Отже, завдяки виїзду працездатного населення за кордон зменшується безробіття, водночас у країні знижується освітній рівень зайнятих, оскільки високу кількість емігрантів становлять освічені кадри, внаслідок чого відбувається нестача спеціалістів у певних регіонах та професіях, зокрема технічних, медичних. Навіть у разі повернення мігрантів вони стають економічно невигідними, адже повертаються переважно особи зрілого віку. Збільшення частки жінок серед трудових мігрантів та їх орієнтація на продовження перебування за кордоном є причинами криз та руйнування сімей, проблем, що виникають з вихованням залишених в Україні дітей, особливо в регіонах, охоплених масовою міграцією. Існує орієнтація дітей чиї батьки працюють за кордоном, на виїзд з держави.

Щоби зрозуміти вплив на економіку України зовнішніх трудових міграцій, необхідно розглянути такий економічний ефект, як надходження грошових коштів з-за кордону (табл. 2) для родин емігрантів.

Таблиця 2

Грошові перекази в Україну з-за кордону за 2014–2019 роки

Рік	Сума переказів за рік, млн. дол. США
2014	6 489
2015	6 959
2016	7 535
2017	9 287
2018	1 111
2019	8 746

Джерело: розроблено авторами на підставі джерела [9]

Для України грошові перекази мігрантів є важливим джерелом доходу домогосподарств, члени яких працюють за кордоном. Загалом кошти витрачаються на поточні потреби, придбання рухомих або нерухомих об'єктів, або люди намагаються заощадити, що важливо для економіки країни в періоди спаду. У 2018 році обсяг грошових переказів склав понад 11 мільярдів доларів США, отже, Україна увійшла до переліку країн, що є найбільшими одержувачами переказів мігрантів. Серед них найбільшими є надходження з країн Європи.

Грошові перекази мають неоднозначний вплив на економіку країни, адже грошові валютні перекази збільшують платоспроможність окремих категорій громадян, внаслідок чого збільшується сукупний попит на окремі товари та послуги, що підвищує рівень розвитку деяких галузей; грошові перекази стимулюють імпорт товарів і послуг, грошові перекази мають стабільний характер, на відміну від прямих іноземних інвестицій, що можна розглядати як надійне джерело доходу іноземної валюти; грошові перекази можуть покривати дефіцит торговельного балансу; якщо грошові перекази відкладаються на заощадження, вони можуть слугувати джерелом інвестицій в економіку країни, але, як зазначають науковці, в Україні схильність до заощаджень є дуже низькою (частка заощаджень у домогосподарствах менше 10%, що говорить про низький рівень життя, через що механізм заощаджень залишається не задіяним [10]); грошові перекази сприяють розвитку малого бізнесу.

Узагальнюючи вищевикладене, маємо назвати позитивні та негативні наслідки для України від зовнішньої трудової міграції. До позитивних наслідків можна віднести послаблення рівня безробіття та зменшення напруги на ринку праці, збільшення рівня доходів сімей трудових мігрантів, зменшення дефіциту платіжного балансу країни внаслідок отриманих валютних переказів від трудових мігрантів, збільшення платоспроможного попиту. Негативними наслідками є поширення проблем, пов'язаних з вихованням дітей трудових мігрантів, дискримінація мігрантів за кордоном внаслідок незнання ними прав та мови, збільшення попиту на імпорتنі товари, що поглиблює дефіцит платіжного балансу й послаблює національну валюту, можливі проблеми із соціальним захистом (пенсійне забезпечення) трудових мігрантів.

Отже, трудова міграція має все ж таки багато економічних переваг, проте на фоні погіршення соціально-економічної ситуації в Україні вона потребує глибоких реформ у всіх сферах (економіка, освіта, медицина тощо) та покращення рівня життя населення, що буде сприяти скороченню процесів міграції в країні.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що останніми роками з погіршенням соціально-економічної, політичної ситуацій, а також військовими діями на Сході

країни зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів набули масового характеру.

Проаналізувавши вплив факторів на міграцію трудових ресурсів, ми зробили висновок, що зупинити відтік працездатного населення можна лише шляхом забезпечення належного рівня соціально-економічного розвитку в Україні. Можна покращити ситуацію за допомогою внутрішніх змін, таких як створення робочих місць, збільшення рівня заробітної плати, поліпшення умов праці, розширення структури працевлаштування, проведення реформації соціальних стандартів і підвищення соціальної захищеності трудових ресурсів. Однак це залежить також від зовнішніх умов, таких як можливість вільного повернення додому, ввезення іноземної валюти, що збільшить валютний фонд, коректне регулювання трудової діяльності емігрантів.

Явище зовнішньої міграції трудових ресурсів завжди зазнає змін факторів впливу та наслідків, отже, потребує постійного контролю та дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильченко В., Гриненко А., Грішнова О. Управління трудовим потенціалом : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 403 с.
2. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 24.01.2020).
3. Ляшенко О., Шампанюк Ю. Особливості трудової міграції України. *Економічні науки*. 2016. 123 с.
4. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 26.01.2020).
5. Список країн за середньою заробітною платою. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_середньою_заробітною_платою (дата звернення: 23.01.2020).
6. Демографічна ситуація // Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.01.2020).
7. Міграція як чинник розвитку в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukraini.pdf (дата звернення: 25.01.2020).
8. Малиновська О. Трудова міграція населення України / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovskad28e1.pdf> (дата звернення: 25.01.2020).
9. Офіційні статистичні матеріали / МінФін України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer> (дата звернення: 24.01.2020).
10. Kravchuk K. Influence of Labour Migration of the Economy of Ukraine. URL: <http://4liberty.eu> (дата звернення: 26.01.2020).

REFERENCES:

1. Vasylychenko V., Grynenko A., Grishnova O. (2005) *Upravlinnya trudovym potencialom* [Management of labor potential]. Kyiv. (in Ukrainian)
2. *Pro zovnishnyu trudovu migraciyu* : Zakon Ukrayiny vid 05.11.2015 roku № 761-VIII / Verkhovna Rada Ukrayiny [On ex-

- ternal labor migration]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (accessed: 24.01.2020).
3. Lyashenko O., Shampanyuk Yu. (2016) *Osoblyvosti trudovoyi migraciyi Ukrainy*. Ekonomichni nauky [Features of labor migration of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
  4. Ofitsijnyj veb-sajt Ministerstva socialnoyi polityky Ukrainy [Official Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. Available at: <https://www.msp.gov.ua> (accessed: 26.01.2020).
  5. *Spysok krayin za serednoyu zarobitnoyu platoyu* [List of countries with average wages]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Spysok_krayin_za_serednoyu_zarobitnoyu_platoyu (accessed: 23.01.2020).
  6. Ofitsijnyj veb-sajt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. *Demografichna sytuaciya* [Demographic situation]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 26.01.2020).
  7. *Migraciya yak chynnyk rozvytku v Ukraini* [Migration as a factor of development in Ukraine]. Available at: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukraini.pdf (accessed: 24.01.2020).
  8. Malynovska O. *Trudova migraciya naseleण्या Ukrainy*. Nacionalnyj instytut strategichnyx doslidzhen [Labor migration of the population of Ukraine]. Available at: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (accessed: 24.01.2020).
  9. Ofitsijni statystychni materialy / MinFin Ukrainy Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer> (accessed: 24.01.2020).
  10. Kravchuk K. Influence of Labour Migration of the Economy of Ukraine. Available at: <http://4liberty.eu> (accessed: 26.01.2020).